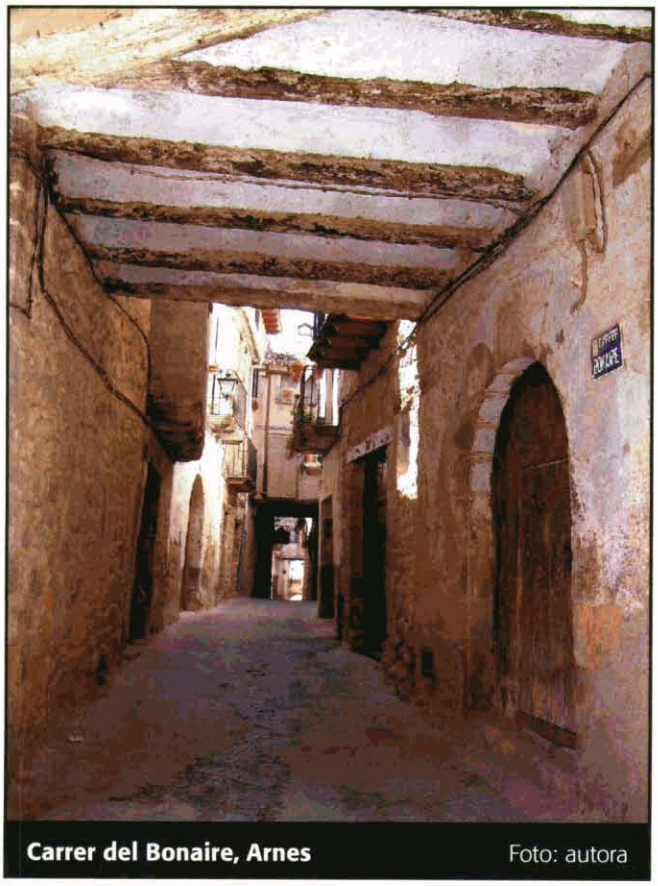
Els perxes i portals de la Terra Alta

Antònia Serres Buenaventura

Passejant pel nucli antic de la majoria de les nostres poblacions, encara podem trobar algun perxe com a testimoni d'un passat medieval i de les tècniques constructives dels monjos guerrers (els Templers i posteriorment els Hospitalers). Els sistemes utilitzats per bastir les petites esglésies (Sta. Anna a Almudèfar, St. Bartomeu a Camposines, Sta. Magdalena a Berrús, St. Joan a Algars i l'església de Pinyeres) deixen la seva empremta de solidesa i elegància en les construccions populars. És el cas dels l'arcs de diafragma, de contorn apuntat, construïts amb dovelles de pedra de secció rectangular. Aquests arcs arrenquen des del nivell de terra o des de pilars de poca altura, i suporten tota la pressió de les parets o les cases-pont construïdes a sobre. Era una forma de sostenir les cases, però també era el sistema d'anar tancant un recinte més o menys emmurallat, de forma que aquests portals feien de pas de ronda en cas de conflicte i permetien que es pogués passar per sobre dels carrers. Amb portes entre casa i casa, permetien obrir-les per amagar-s'hi o escapar-se si era necessari.

Carrer del Bonaire, Arnes Foto: autora

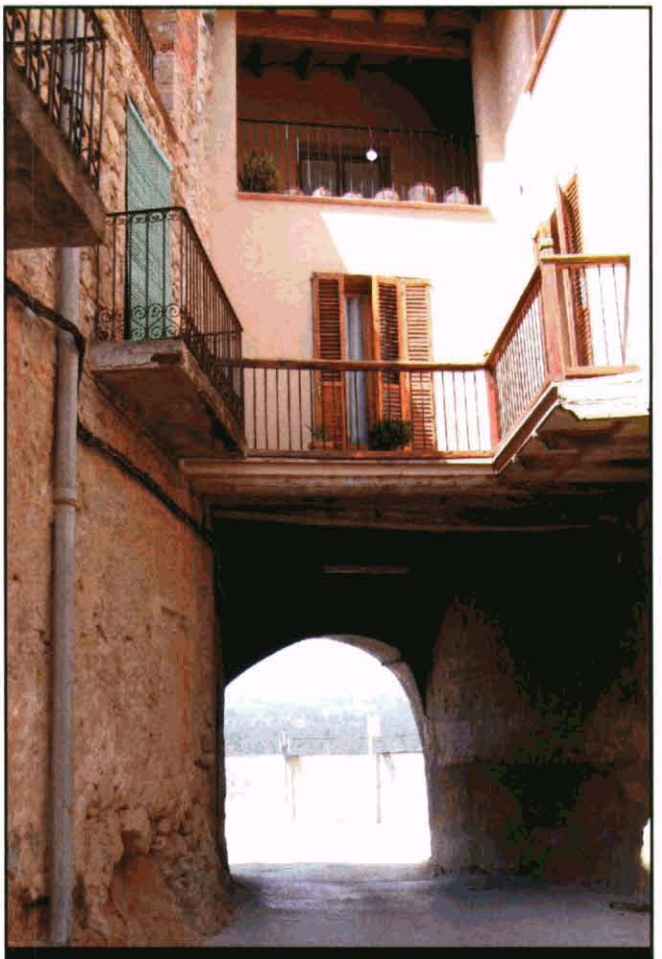
Els perxes prolonguen les cases cap als carrers estrets, i formen un pas cobert en el mateix carrer. Els habitatges situats a sobre descansen sobre arcs de mig punt, apuntats o rebaixats, que aguanten un forjat de bigues transversals i longitudinals. La necessitat d'obrir els pobles a l'exterior i facilitar el pas dels camions, les guerres carlines o els bombardejos de la Batalla de l'Ebre van suposar la destrucció de bastants perxes en diverses poblacions com ara Corbera, Gandesa, Bot, Pinell de Brai o Vilalba dels Arcs. A la majoria dels pobles en diuen perxes, però també tenen el nom de porxos a Horta i portals a Arnes.

Arnes

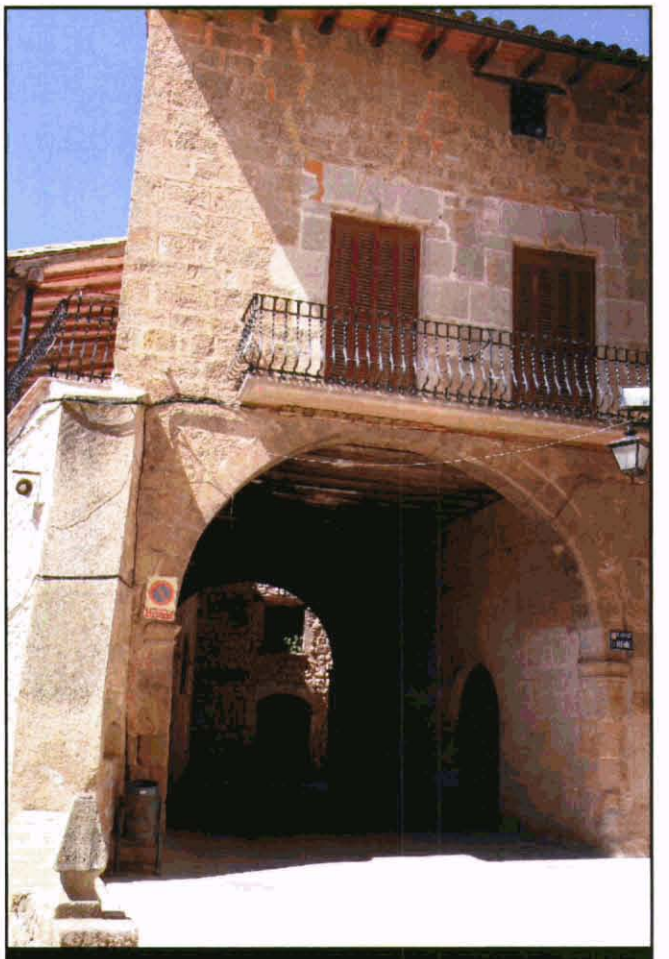
A l'entrada del poble, a l'inici del carrer dels Dolors, apareix el portal que forma part de les cases que integraven la muralla. Està format per un arc rebaixat irregular a un extrem i un embigat que forma un balcó a l'altre. Només entrar, a l'esquerra hi ha un altre portal que dóna a la plaça de Catalunya (antigament plaça de la Bassa). Aquest portal està sostingut per dos arcs de mig punt, la part esquerra dels quals està ocupada per part de la casa del costat. L'altre extrem esta format per un llindar de fusta.

Cal destacar també els porxos del magnífic edifici renaixentista de ca la Vila. Al davant, hi ha una casa amb dos porxos tapiats situats a la cantonada. Podem veure que en el seu moment aquest dos porxos devien formar part de l'espai públic.

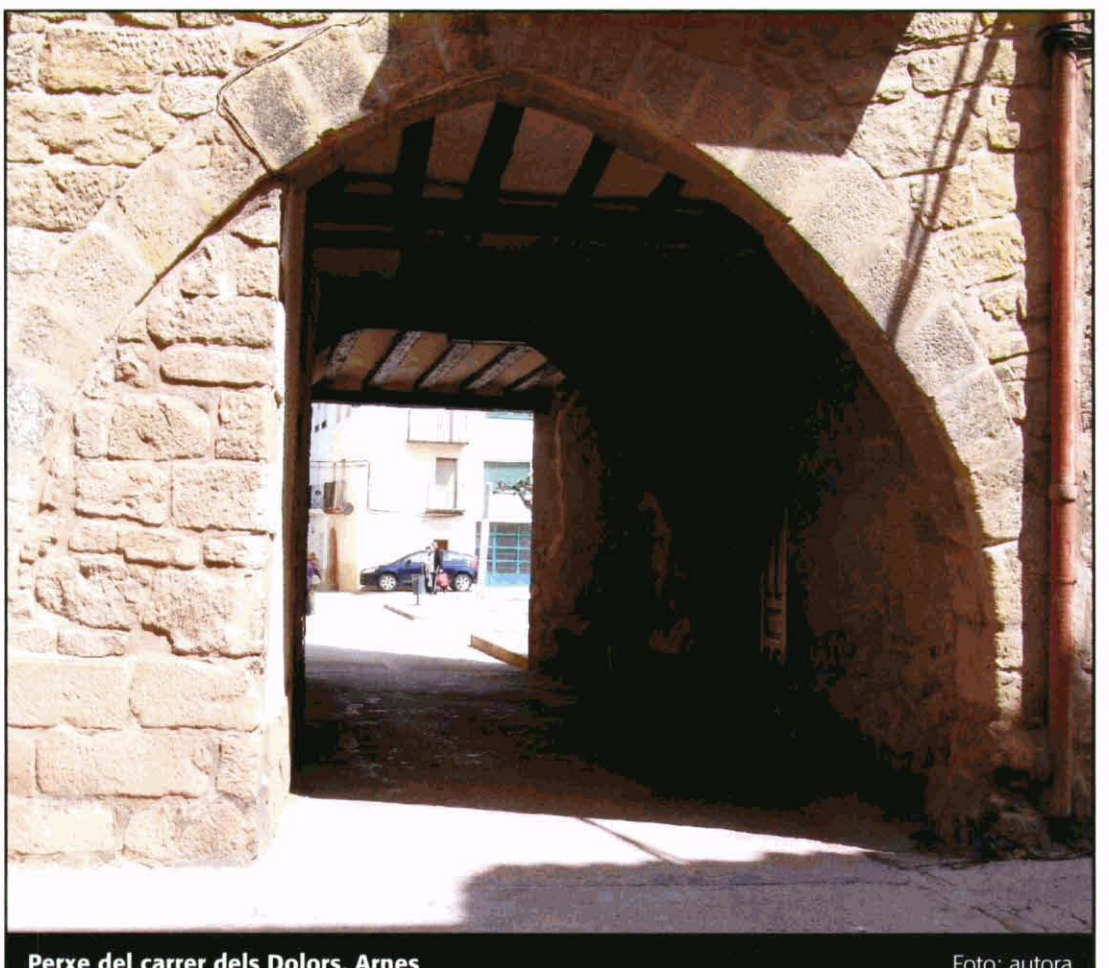
El portal de **Pinyol**, molt fondo, amb arcs de mig punt, comunica la plaça de la Vila amb el carrer de Sant Roc. Al carrer del Bonaire troben tres perxes amb la mateixa estructura: dues bigues travesseres als extrems, que sostenen les bigues longitudinals. Al final del carrer es troba el portal del **Sastre**.

Perxe de l'entrada del poble, Arnes Foto: autora

Portal de Pinyol, Arnes Foto: autora

Perxe del carrer dels Dolors, Arnes Foto: autora

Arnes

Perxes de l'Ajuntament, Arnes Foto: autora

Perxe de Pinyol, Arnes Foto: autora

Perxe del Sastre, Arnes Foto: autora

Porxos del carrer Major, Batea Foto: autora

Carrer del Centre, Batea Foto: autora

Batea

És el poble de la comarca que conserva més perxes. Només entrar al nucli antic del poble, apareixen les façanes porticades a banda i banda del carrer Major. En aquest carrer, que popularment s'anomena lo Carreró, tenim els primers dos perxes. La majoria estan concentrats en dos carrers: el carrer del Centre i el carrer de Cavallers, amb una bonica perspectiva que ens permet contemplar un seguit d'arcs apuntats, un darrere l'altre. Seguim pel carrer de Sant Miquel i el de la Palla. Algun dels perxes conserva l'aspecte dels portals que tancaven la vila, com el portal de Sant Roc al carrer del mateix nom. Del portal de l'Àngel queda l'arc rebaixat, amb el relleu d'un àngel a la dovella central.

Batea

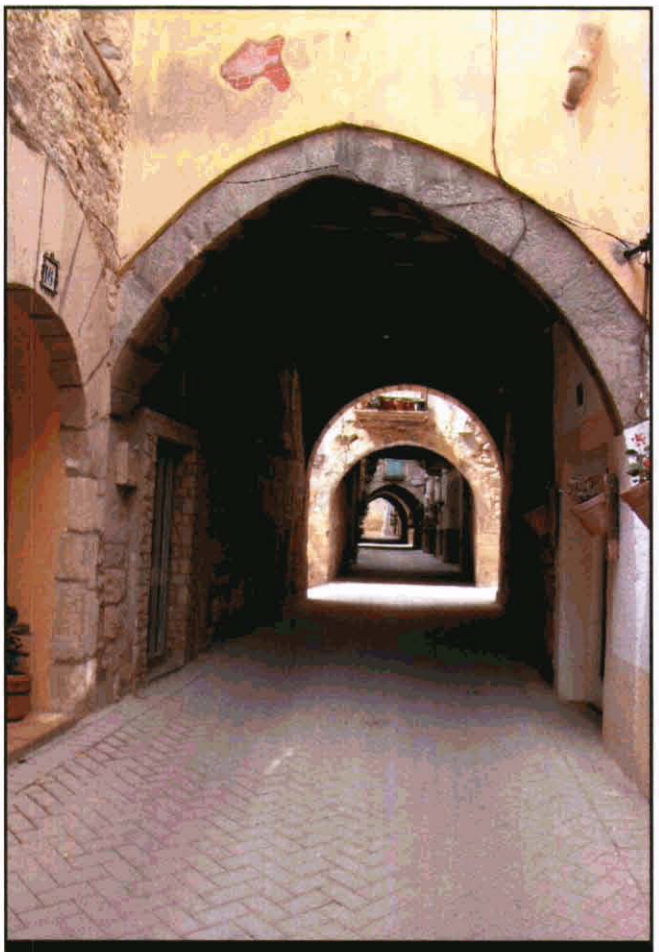
Carrer de Sant Miquel, Batea Foto: autora

Carrer del Centre, Batea Foto: autora

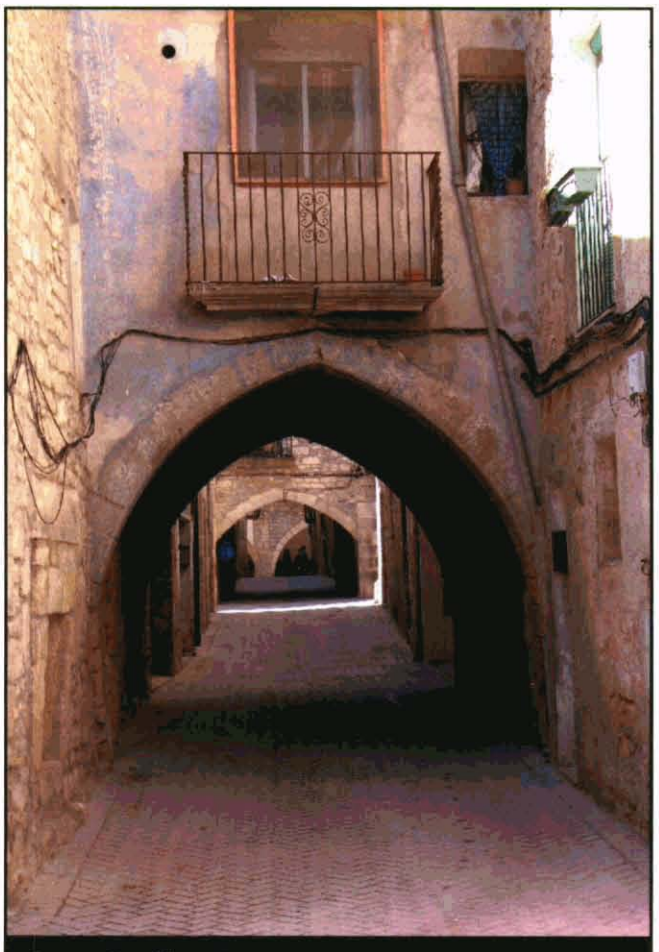
Carrer del Centre, Batea Foto: autora

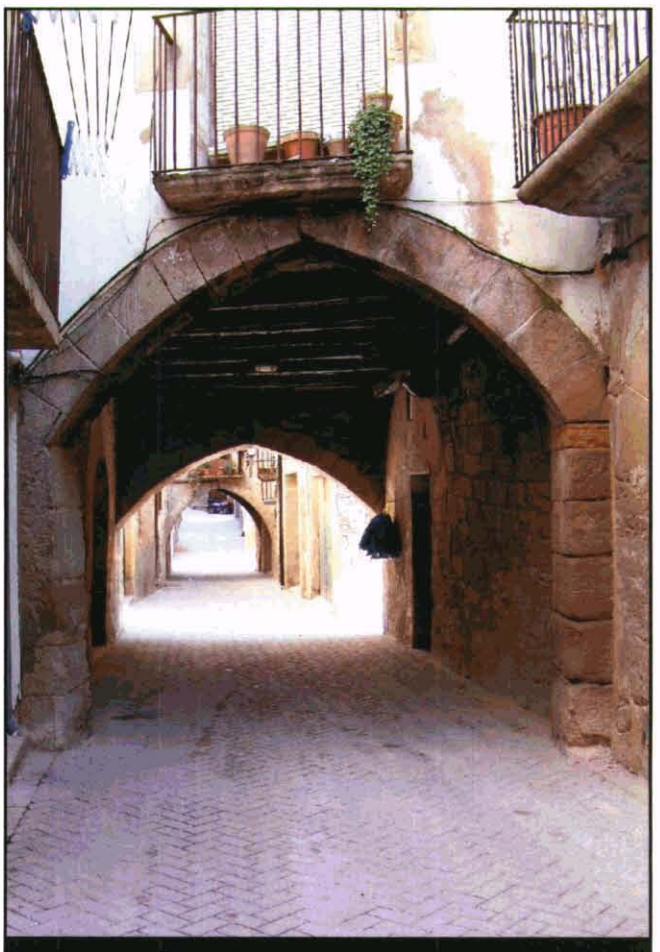
Carrer del Centre, Batea Foto: autora

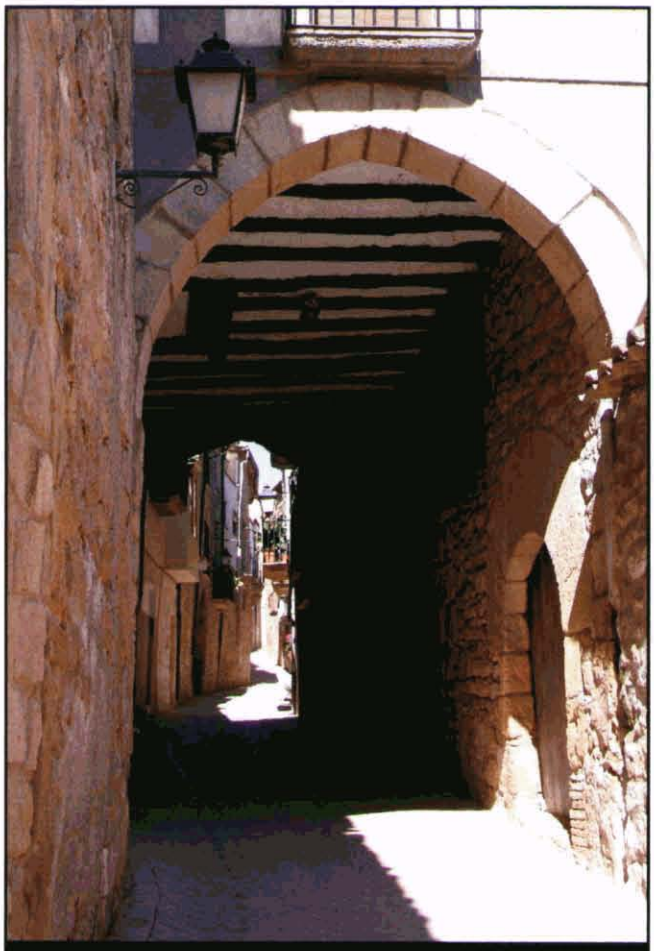
Carrer Cavallers, Batea Foto: autora

Carrer Cavallers, Batea Foto: autora

Carrer Cavallers, Batea Foto: autora

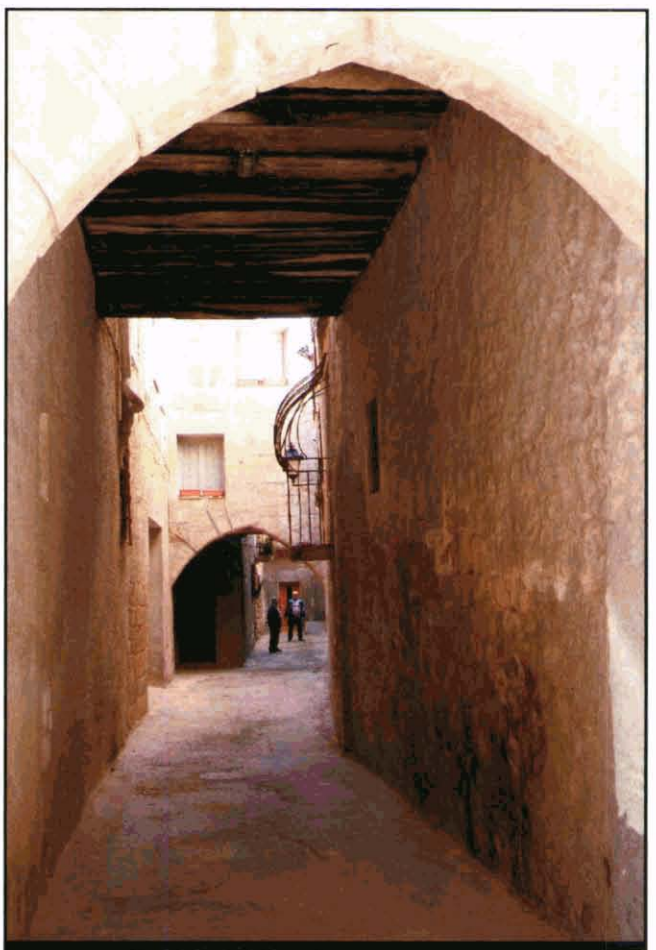
Carrer de Sant Miquel, Batea Foto: autora

Carrer de Sant Miquel, Batea Foto: autora

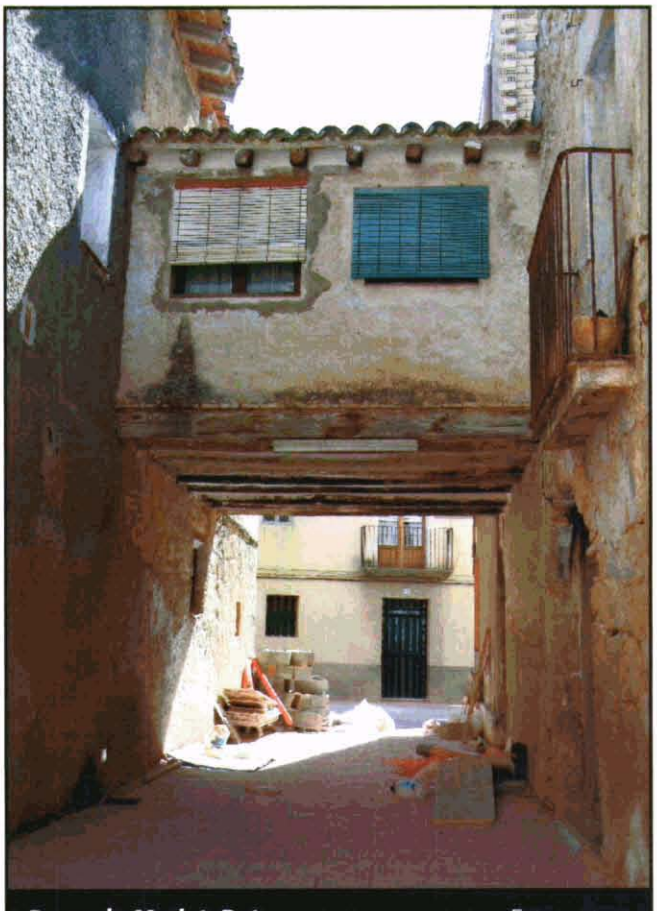
Carrer de Sant Roc, Batea Foto: autora

Perxes del Carreró, Batea Foto: autora

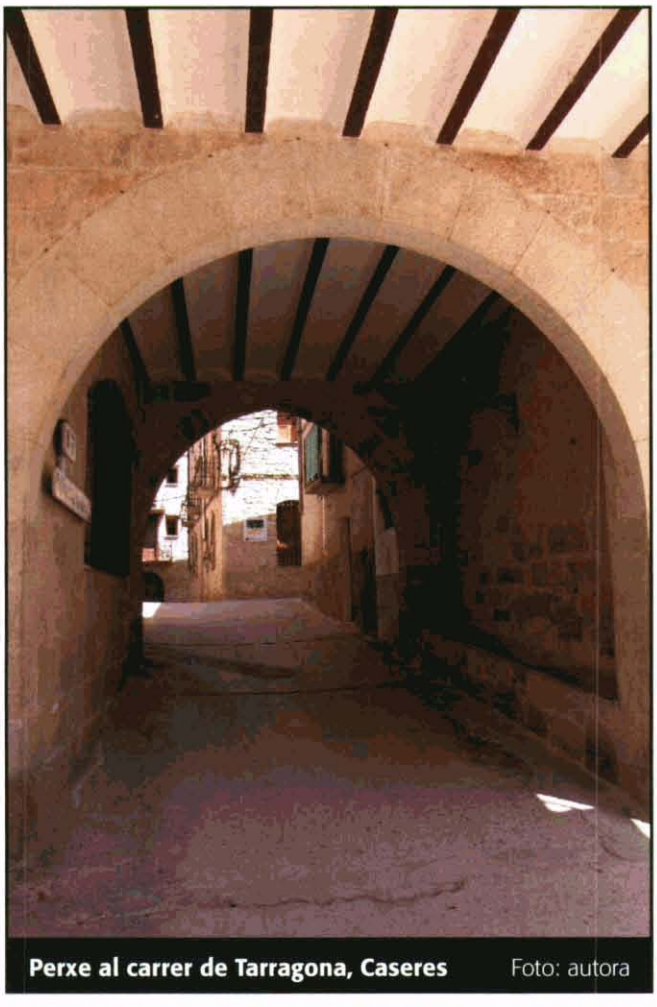
Bot

Avui dia no queda cap dels antics portals de la població. Antoni Cortés ens parla del portal de **Sant Roc**, que tancava el carrer del Mig (avui carrer Major); el de les **Moreres**, que tancava el carrer del mateix nom; el de l'**Hospital**, davant de ca l'Almenara i el de **Barceló**, situat entre els carrers Telmo, Lacasa i Orta. Darrere l'església hi havia el portal de la **Bassa**. Finalment la portella de les **Eres**, on es troben els carrers de Pau Picasso i de Pau Casals, estava formada per una arcada amb una porta[1]. També explica al seu llibre que segons l'acta municipal del 15 de març de 1904, l'Ajuntament va intervenir per enderrocar part d'una casa ruïnosa i deixar obert un carrer. A canvi van permetre construir un perxe, després d'arribar a un acord amb el propietari de la casa que avui s'anomena ca Mariet[2].

Perxe de Mariet, Bot Foto: autora

Caseres

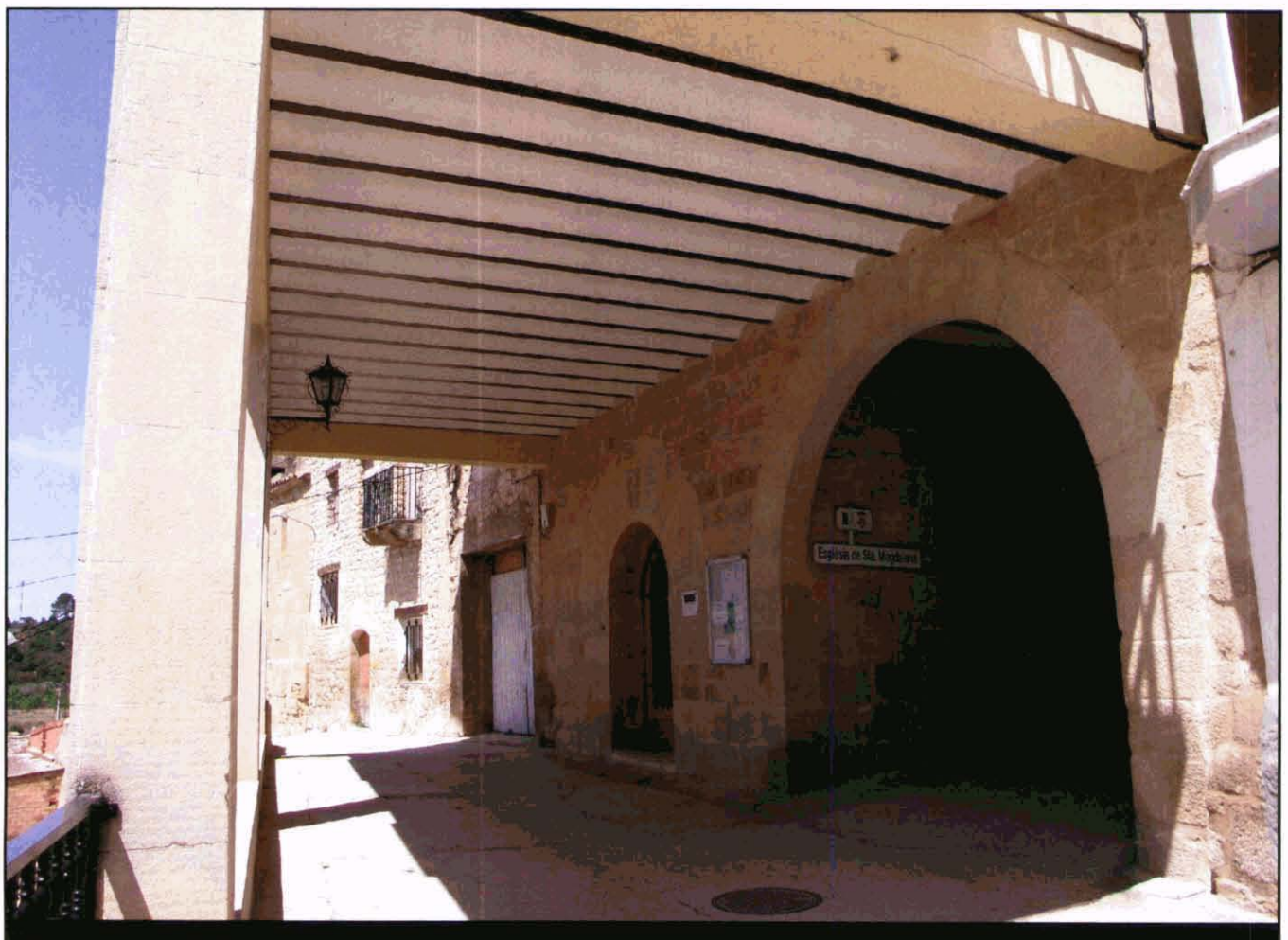
Perxe al carrer de Tarragona, Caseres Foto: autora

Caseres

Hi ha un sol perxe al carrer de Tarragona, format per un arc apuntat i un altre de mig punt. A l'interior hi ha un banc on els veïns prenen la fresca a l'estiu. Es va reformar l'any 1987, quan es va traslladar l'Ajuntament a l'edifici que ocupa tot el perxe, amb una prolongació coberta cap a la plaça d'Espanya.

Perxe al carrer de Tarragona, Caseres Foto: autora

Perxe al carrer de Tarragona, Caseres Foto: autora

Corbera

Corbera

El portal de **Poldo** era la porta d'accés a l'antic carrer del Dr. Ferran, que acabava a la placeta, on estava l'Ajuntament i l'actual ca Poldo. Fou destruït durant la Batalla de l'Ebre i després el van acabar d'enderrocar. Al carrer Major hi havia un perxe que encara es conserva, amb l'entorn molt deteriorat.

Perxe del carrer Major, Corbera
Foto: Arxiu Patronat Poble Vell de Corbera

Portal de Poldo, Corbera
Foto: Arxiu Patronat Poble Vell de Corbera

Estava format per dos arcs rebaixats. A la plaça de l'Església es trobava l'edifici del jutjat, als baixos del qual, tres arcs de mig punt formaven una zona porticada que feia de mercat.

Plaça de l'Església, Corbera
Foto: Arxiu Joan Antonio

Perxe de cal Gatet, la Fatarella Foto: autora

La Fatarella

La Fatarella

Tots els perxes del poble estan indicats amb una placa al costat on consta el nom, el tipus d'arcs que el formen i el sistema d'embigat.

Perxe de Polilla: perxe embigat, format per bigues travesseres de fusta, sense arcs. Es troba al carrer de Sta. Ubaldesca.

Perxe de cal Gatet: Format per dos arcs de pedra, un dels quals és apuntat i l'altre carpanell. Situat al carrer de la Font.

Perxe de cal Felip: Construït per tres arcs. Els dos dels extrems apuntats i el del mig gairebé de mig punt. Les bigues de fusta es recolzen en els arcs en sentit longitudinal.

Perxe de ca Belard: Format per dos arcs de pedra apuntats que suporten bigues de fusta transversals, les quals en sostenen d'altres longitudinals.

Perxe de ca Pellisa: Petit perxe format per un arc apuntat parcial en un extrem i una biga de fusta en l'altre, que suporten bigues longitudinals. Es troba al carrer Alt.

Perxe de ca Guirra: Petit perxe format per un embigat travesser de fusta.

Perxe de ca la Nieves: Es troba al carrer de St. Andreu, format per dos arcs de mig punt i un de carpanell, que suporten les bigues de fusta longitudinals.

Perxe de ca Mosset: Antigament es deia de cal Be. Es troba al carrer de Baix i és l'únic portal que queda de l'antiga muralla. Format per un arc de mig punt en un extrem i en l'altre una biga de fusta.

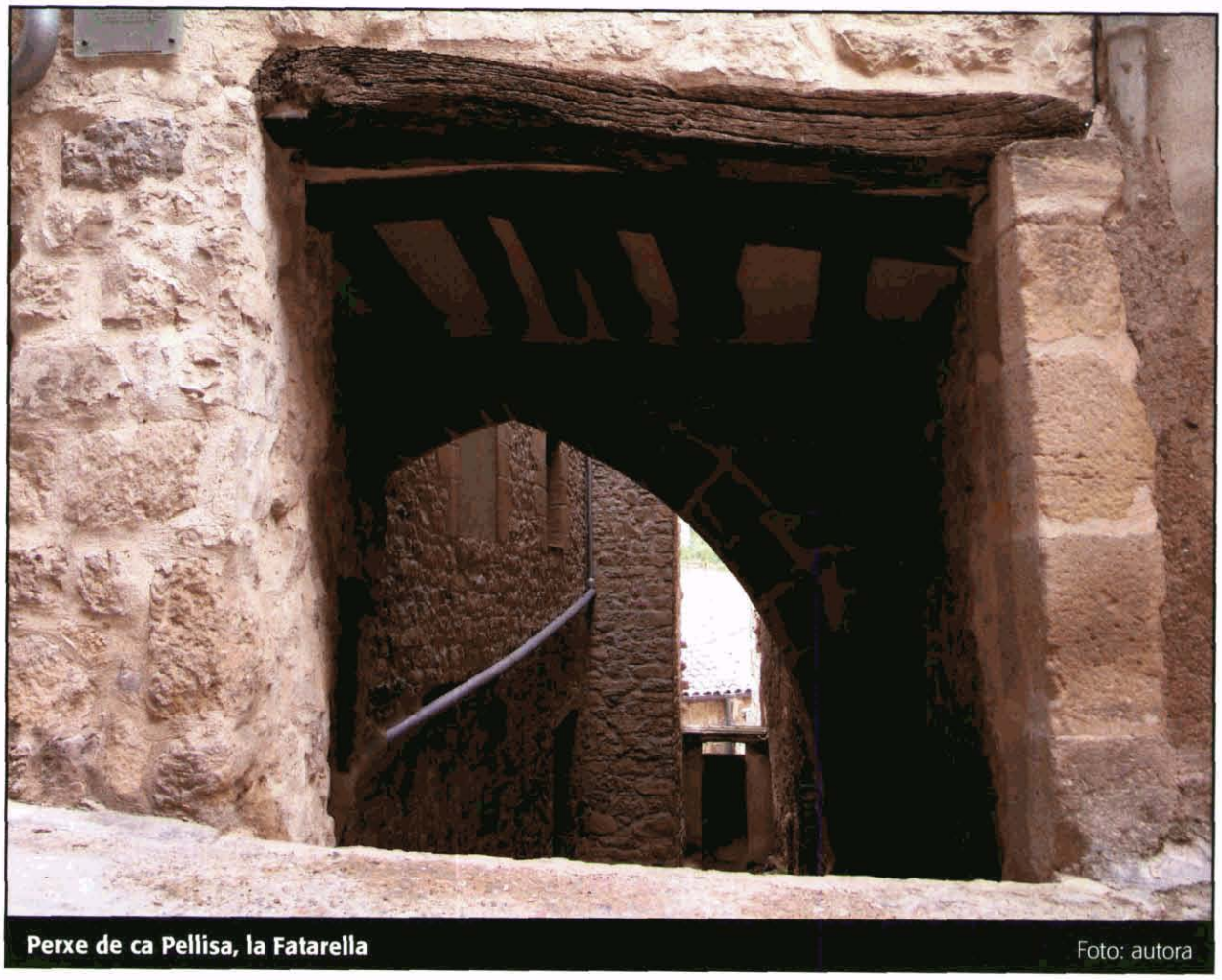
Perxe de Polilla, la Fatarella Foto: autora

Perxe de cal Felip, la Fatarella Foto: autora

Perxe de ca Belart, la Fatarella Foto: autora

Perxe de ca Pellisa, la Fatarella Foto: autora

Perxe de ca la Nieves, la Fatarella Foto: autora

Perxe de ca Mosset, la Fatarella Foto: autora

Perxes de la plaça de l'Església, Gandesa Foto: autora

Gandesa

Actualment només queda la façana porticada de la placeta de l'Església, formada per sis arcs de mig punt, que arrenquen de pilars octogonals amb impostes. En el passat en devia tenir algun més, ja que tenim el testimoni recollit per Joaquin Vidal:

"El comte-rei Jaume II, el 29 de juliol de 1313, concedeix a Bernat Llorenç, clergue de Gandesa, permís per a posar perxes de fusta dintre del clos de la vila de Gandesa, a traves de la via pública, a condició que siguin prou elevats, que no impedeixin la llum, ni el pas de les cavalcadures i homes armats"[3]

Gandesa

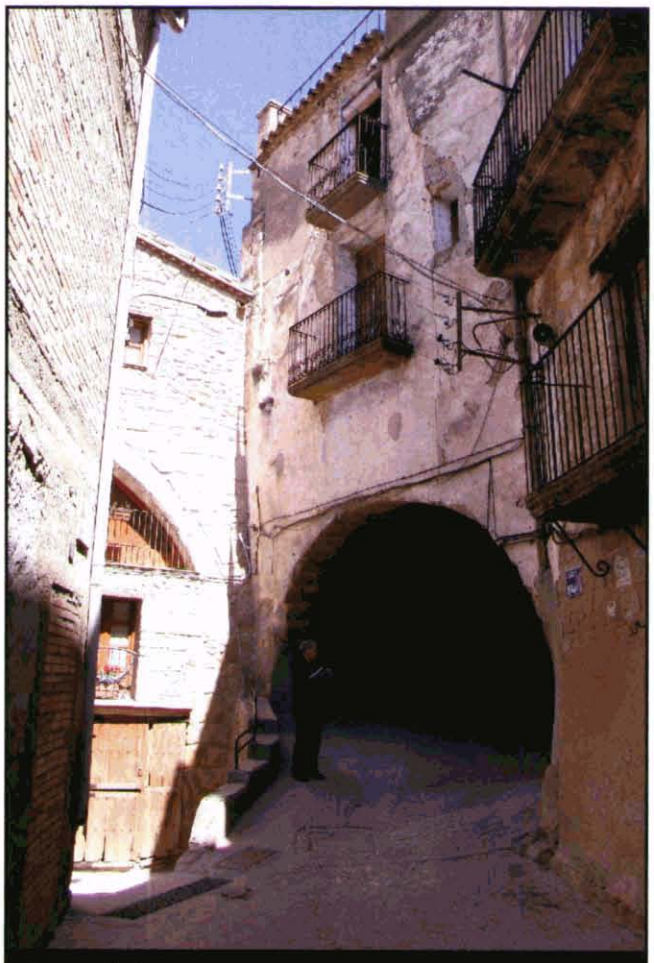
Horta de Sant Joan

Horta de Sant Joan

El casc antic de la població gaudeix d'una magnífica plaça porticada, anomenada popularment plaça de Missa. Sota l'Ajuntament renaixentista, els porxos (formats per arcs de mig punt sostinguts per pilastres) albergaven el mercat. Les cases del costat (casa Havanero, casa Pepo, casa Colau i casa Pasqualet) també conserven les façanes porticades. Baixant des de la plaça trobem el **porxo de la Creuera**, construït en diagonal entre els carrers de Baix, de les Grases i de la Comanda. Està format per un arc de mig punt, que descansa directament a terra, a l'extrem de baix del carrer i una biga travessera sosté l'altra banda del porxo. Al carrer de l'Hospital, davall de ca Pessetes trobem el darrer porxo. Com explica Salvador Carbó, altres portals o porxos han desaparegut. És el cas del **Portalet**, que va existir fins a principis del segle XIX. Passant pel Portalet s'accedia des de l'actual carrer del Medi Natural a la plaça de l'Església. Per un acord entre l'Ajuntament i casa Delgado, es va obrir un nou accés a la plaça i el porxo va quedar integrat a l'interior de la casa. Antigament hi havia un portal a la confluència dels carrers de Santa Anna, de Picasso i el de Baix, que donava accés al camí del Convent. Un altre portal estava a la part baixa del carrer de les Grases[4]

Plaça porticada, Horta Foto: autora

Porxo de la Cruera, Horta Foto: autora

Porxo de Pessetes, Horta Foto: autora

El perxe del Monco abans de la Guerra. Fou destruït pels bombardejos, el Pinell

El Pinell de Brai

El Pinell de Brai

La majoria dels perxes del Pinell estaven situats als carrers que donaven a la plaça de l'Església. Dos d'ells (el de la Cooperativa i el del Monco) van caure com a conseqüència dels bombardejos efectuats per l'aviació franquista durant la batalla de l'Ebre.

Perxe de Cacavillo: Estava al carrer del Forn. També fou destruït pels bombardejos.

El perxe de la Cooperativa: A l'inici del carrer de Tortosa, entre ca l'Arany i la Cooperativa (l'actual Caixa de Tarragona). Estava construït sobre tres arcs apuntats.

El perxe del Llop: Al carrer de les Barreres, entre cal Llop, ca Coixeta, ca Sarraquet i ca Clec. Format per tres arcs de mig punt, que reposen a la mateixa roca i sobre els que descansen les bigues que suporten part de dues cases: cal Llop, que dóna a la plaça i ca Sarraquet a l'altra banda, dóna a la placeta de Sant Roc. Un trosset de ca Clet també ocupa un angle del perxe.

El perxe del Monco: Situat a la plaça de l'Església, entre ca l'Arany i ca Pau Vidal, a l'inici del carrer de la Botera. Estava construït sobre tres arcs apuntats de pedra tallada.

El perxe de Pantoca: Aquesta casa ocupa les dues voreres del carrer de la Font i esta unida pel perxe format per dos arcs rebaixats que sostenen una volta.

El perxe de Vallés: El trobem al mateix carrer de la Font, entre aquesta casa i cal Penyado. Sobre dos arcs rebaixats se situen les bigues transversals que sostenen el pis de ca Vallés.

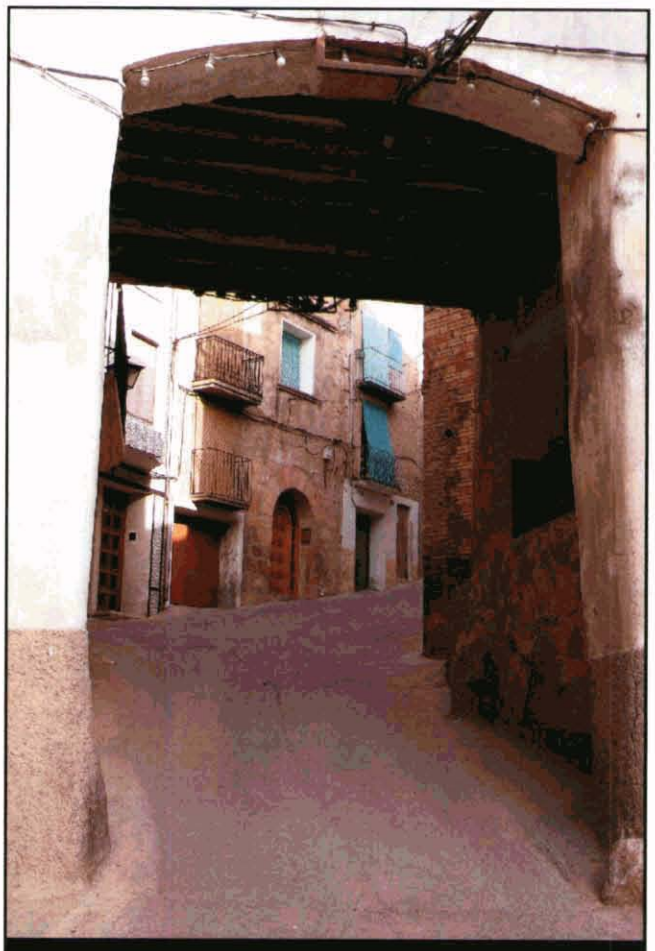
El perxe de la Cooperativa, destruït pels bombardejos, el Pinell Foto: Biblioteca Nacional. Madrid

Perxe del Llop, el Pinell Foto: autora

Perxe de Pantoca, el Pinell Foto: autora

Perxe de Vallés, el Pinell Foto: autora

Carrer de la Pilota, la Pobla Foto: autora

Perxe del carrer de l'Església, la Pobla Foto: autora

La Pobla de Massaluca

Segons explica Baldomer Roch al núm. 40 d'aquet butlletí, antigament hi havia uns portals que tancaven la població a la nit. Eren els portals de **Sant Antoni**, el de **Sant Rafel**, i el de **Sant Agustí**. Actualment trobem el **perxe de Massango**, al carrer de l'Església, format per dos arcs apuntats que descansen directament al terra. Entre el carrer de la Pilota i la plaça Major hi ha un altre perxe integrat per tres arcs apuntats que sostenen les bigues longitudinals. La casa que hi ha a sobre del perxe de la plaça es diu ca Perxi.

La Pobla de Massaluca

Prat de Comte

L'únic perxe del poble s'anomena "**lo portal de ca la Plaça**", entre els carrers de la Verge de la Fontcalda i de l'Abadia. Està construït davall de la Casa Gran, sobre un arc de mig punt a l'extrem de baix i un arc rebaixat a l'altra punta.

Prat del Comte

Lo portal de ca la Plaça, Prat de Comte Foto: autora

Vilalba dels Arcs

A Vilalba, es denomina perxe quan la construcció creua el carrer o està sota les cases (la plaça de la Vila), i es diu portal quan fa de porta tancada de muralla, on encara s'hi poden veure la polleguera i la corronera. Si el portal està habitat per sobre, es pot dir perxe o també portal. L'únic portal que queda és el del **Bassot**, al carrer de Baix, que donava accés a l'interior de la població i els perxes de la plaça de la Vila (ca la Ubaldesca, ca Capsa) i els que hi havia tapiats a ca Martell.

Els portals que tancaven el casc antic eren: El del carrer Major. El portal **Roig**, al carrer del Roig. El de la **Bassasa**, al final del carrer Hospital, entre el raval de Sant Pere i el carrer nou. El **Portalet**, al carrer de l'Àngel, obrint-se cap a la vall de Sant Isidre.

A l'interior de la població es trobaven aquest perxes:

Carrer Major: El de ca **Berenguer**, dit de la Felicitat (avui ca Patou), entre aquesta casa i ca la Pulsa. El de la botiga de **Nolasco**, entre aquesta casa i cal Blanc. Un altre entre casa Coll i casa Capsa.

Carrer de l'Àngel: El de ca la **Pulsa** (abans ca la Senyora), entre aquesta casa i la botiga de Nolasco. El del **Blanc**, entre cal Blanc i ca Patou (abans ca Berenguer o Bringuer). Aquests dos, juntament amb els de ca Berenguer i de ca la Senyora formaven un quadrat que es coneixia com la Creuera.

Carrer de la Carnisseria: És la prolongació de la plaça tocant al carrer de Sant Antoni: El perxe de ca **Martell**.

Carrer de Sant Antoni: El de cal **Morella**, entre aquesta casa i ca Vicenç de Bru. El de ca la **Juliana**, entre aquesta casa i ca Martell. El de ca **Casol** (abans ca Chiveli), entre aquesta casa i ca l'Agustina. El de ca **Mau** (aquest n'eren dos de junts, i per la seva llargada el carrer pareixia un túnel, de manera que quan plovia no es mullaven).

Carrer Trosset: El del **Bailarin** (abans ca la Gertrudis), entre aquesta casa i ca Torres.

Travessera del carrer Nou: El del **Peteret**, entre ca Sales i Lluis del Rei (abans cal Pubill).

Carret del Forn: el de ca la **Corberana** (abans cal Tinent), entre aquesta casa i ca l'Adroguer.

Carrer Caritat: El de cal **Carafino** (abans ca Vallespí), entre aquesta casa i ca la Roser de la Sutja (abans ca Riol).

Carrer del Call: Un de doble entre ca Florindo i ca Coll. (A ca Florindo han aparegut tres arcs a la seva façana, que en el seu moment deurien estar destapats i que molt possiblement formaven part d'un espai públic porticat). N'hi havia un altre entre casa Coll i casa Rosendo de Casanova.

Veiem que molts perxes ja han desaparegut. Cal valorar i mantenir aquests elements del patrimoni arquitectònic de la Terra Alta, **com a testimoni del passat**, que expressen la personalitat dels nostres pobles.

Perxe del Bassot, Vilalba Foto: autora

Vilalba dels Arcs

Bibliografia

-Feduchi, Luís. *Itineraris d'arquitectura popular espanyola*. Ed. Blume, Barcelona, 1976.

-Fuguet Sans, Joan. *L'arquitentura dels templers a Catalunya*. Rafael Dalmau Editor. Barcelona, 1995.

-Informació facilitada per Salvador Carbó, d'Horta; Xavier Solé, de Vilalba; Antoni Cortés, de Bot i Joan Antonio de Corbera.

Notes

[1] Cortés i Manya, Antoni. *Notes sobre Bot*. Ed. Antoni Cortés. Bot, 2006, pg. 94

[2] *Op. Cit.*, pg. 99

[3] Vidal i Font, Joaquim. *Reculls Històrics de la Ciutat de Gandesa*. Ed. Ajuntament de Gandesa. 1989.

[4] Carbó i Sabaté, Salvador. *Guia d'Horta de Sant Joan*. Ed. Diputació de Tarragona, 2007, pg. 187.